

Din Kùltürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi

Hüseyin YILMAZ*

ABSTRACT

In Muslim societies, the existence of worship and principles concerning social solidarity has been continuing for many centuries. Nevertheless, it is a reality that the potential intended to strengthen social solidarity recommended by İslam has not been made use of enough. In this article, it is proposed that 'social solidarity' should be included in the secondary education curriculum within 'culture of religions and knowledge of ethics' courses, in order to contribute individuals adopt the true meaning of social solidarity. Religious factors strengthening social solidarity have been emphasized and educational evaluations concerning the topic have been given. In this article, an empirical example related to school education is also presented.

Keywords: Social solidarity, concept education, interpreting technical terms

A. GİRİŐ

Eğitim sistemimiz içerisinde önemli bir değişim sürecinin yaşandığı alanlardan biri de din eğitimidir. Bireyin ve toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için din kùltürünün yetişmekte olan nesle aktarılması ve toplum bireyelerine din kişiliğinin kazandırılması amacıyla yapılan faaliyet¹ olarak tanımlanan din eğitimi, günümüzün sosyal problemlerine eğilmek durumundadır.

İslâm kùltürünü yeni kuşaklara aktarmak ve bireyleri dinî yönden bilinçlendirmek, din eğitiminin temel görevlerinden biridir. Din eğitiminin bu görevi yerine getirebilmesi için, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında işlenecek dinî konuların, eğitimde hayatilik ilkesi gözetilerek, bireyin ve toplumun ihtiyacına göre seçilmesi gerekir. Eğitimde hayatilik ilkesi esas alındığında, örgün eğitimin bir unsuru olan Din Kùltürü ve Ahlâk Bilgisi dersi içerisinde sosyal dayanışma konusuna da yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

1. Problem

Bir toplumun güven ve huzur içerisinde ayakta durabilmesi için, sahip olduğu maddî değerlerinin yanında manevî değerlerinin de korunup yaşatılması gerekir. Çünkü adâlet, güvenlik ve hukuk gibi sosyal düzeni sağlayıcı temel niteliklerle güç kazanan bir toplum, sosyal dayanışma duygusunun

* **Yrd.Doç.Dr.**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yay., Ankara 1995, s. 43.

gelişmesiyle daha da sağlam bir yapıya kavuşmaktadır. Bu nedenle, müslüman toplumlarda yoksullukla mücadelede önemli bir yeri bulunan ve toplumsal hayatın daha sağlıklı ve güven içerisinde devamını sağlayan sosyal dayanışma anlayışını eğitimle gündemde tutmak ve yeni yetişen nesli bu ilkeler doğrultusunda bilinçlendirmek önemli bir ihtiyaçtır.

Manevî değerlerimizden biri olan sosyal dayanışma ile ilgili ibadet ve ilkelerin varlığı şekli olarak asırlardır devam etmektedir. Hatta zaman zaman görülen depresyon, sel, yangın ve ekonomik kriz gibi durumlarda halkın aşırı derecede açlık ve sefalet içerisinde düşmesi, bu ibadet ve ilkelerin geleceksel işlevselliği sayesinde kısmen de olsa engellenmektedir. Ancak, İslâm dininin öngördüğü dayanışmayı güçlendirici potansiyelden günümüzde yeterince faydalanılmadığı da bir gerçektir. İşte bu tespitten hareketle hazırlanan makalenin problemini, *İslâm dini açısından önemli bir ilke olan sosyal dayanışma anlayışını bireylerin içselleştirebilecek düzeyde öğrenmelerini sağlayabilmek için Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ile ilgili nasıl bir yöntem önerisi sunulabilir?* sorusu oluşturmaktadır.

2. Amaç ve Önem

İslâm dini, toplumda dayanışma anlayışını geliştirmek için, insanların birbirleri ile diyalog ve yardımlaşma içerisinde olmalarını sağlayıcı bazı ilkeler öngörmüştür. Bu ilkeler arasında önemli bir yeri bulunan *sosyal dayanışmanın* hem örgün hem de yaygın eğitime konu edilmesi önemlidir. İşte bu çalışma, İslâm dini içerisinde etkin bir yere sahip bulunan sosyal dayanışmanın önemine dikkat çekerek, toplum bireylerinin sosyal dayanışma anlayışını yaşantılarında uygulayabilecek bir olgunlukta yetişmelerine katkıda bulunma amacını taşımaktadır.

Günümüzde, İslâm dininin inanan toplumları maddî ve manevî huzura kavuşturmak amacıyla teşvik ettiği dayanışma anlayışını güncelleştirip eğitim kurumlarında yeterince işlemek, önemli bir ihtiyaçtır. Bu çalışma, söz konusu ihtiyacın karşılanmasına katkı sağlanması ve benzer kavramların öğretimi konusunda yapılacak yeni araştırmalara ışık tutulması bakımından da önemlidir.

3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Makalede sosyal dayanışmanın tanımı, önemi ve sosyal dayanışmayı güçlendiren dinî faktörler üzerinde durularak, bireylere dayanışma anlayışının kazandırılmasına yönelik eğitsel değerlendirmeler yapılmaktadır.

Sosyal dayanışma ve sosyal dayanışmayı sağlayıcı ibadetlerle ilgili fikhî ayrıntılara girmek ve konunun yaygın eğitim kurumlarında işlenmesi ile ilgili bilgiler vermek, farklı bir alanda yoğunlaşmayı gerektirdiğinden, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Burada sadece, sosyal dayanışmanın ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi içerisinde öğretimine yönelik değerlendirmeler yapılmakta ve bir uygulama örneği sunulmaktadır.

B. SOSYAL DAYANIŞMA

1. Sosyal Dayanışmanın Tanımı

Sosyal dayanışma, fikhî, felsefî, psiko-sosyal ve eğitsel boyutu olan bir kavramdır. Pek çok alanla ilgisi bulunan böyle bir kavramı tek yönlü tanımlamalarla açıklamak yeterli olmayabilir. Ancak burada, varılmak istenen hedefe uygun bir tanımın verilmesiyle yetinilmektedir.

Sosyal dayanışma, bir toplumu meydana getiren unsurların, kişilerin karşılıklı ve ortak çıkarlarının sağlanıp toplumda bütünlüğün korunması için bireylerin birbirlerine bağlılık gösterip yardımlaşmada bulunmalarıdır.² Bir başka ifadeyle sosyal dayanışma, milleti oluşturan bireylerin topluma karşı sorumluluk bilinci taşımaları demektir.³

Sosyal dayanışma, toplumda görev dağılımının uyum içerisinde gerçekleştirilmesini, sosyal ilişkilerde adaletin gözetilmesini, muhtaç ve düşkünlere yardım edilmesini, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasını gerektirir. İnsanların barış ve güven içerisinde yaşamalarını kolaylaştıracak ortamın sağlanması, anarşi ve huzursuzluğun yok edilip toplumun sağlam temeller üzerine bina edilmesi ve toplumda asgari bir refah düzeyine ulaşılması gibi sonuçlar, sosyal dayanışmanın gerçekleştiğinin temel göstergeleridir.

Sosyal dayanışmanın yaşandığı toplumlarda bireylerin özel mülkiyet, miras, meşru yollardan ticaret yapma ve düşünce özgürlüğü gibi temel hakları koruma altındadır. Temel hak ve özgürlüklerin korunması sayesinde bireylerin toplumla bütünleşmeleri sağlanacağı için, toplumun sosyal düzeni, iç ve dış tehditler karşısında kolayca sarsılmayacak bir özellikte yapılacaktır.

2. İslâm'da Sosyal Dayanışmanın Önemi

Sosyal bir varlık olan insan, doğumundan ölümüne kadar başkalarının ilgisine, yardım ve desteğine muhtaçtır. Sadece yeme, içme ve barınma gibi tabii ihtiyaçların karşılanması için değil; bunlarla birlikte eğitim, yardımlaşma ve bireysel yetenekleri geliştirme açısından da sosyal bir düzene ihtiyaç duyulmaktadır. İşte sosyal dayanışma, bu ihtiyacı karşılamak üzere geliştirilen ve toplumun ekonomik yapısını dengede tutan önemli bir güçtür.

Maddî gelirden yoksun bulunan, sel, yangın, kuraklık ve depresyon gibi tabii felâketlerle, ya da soygun, vurgun ve ekonomik kriz gibi arizi nedenlerle muhtaç duruma düşen insanlar, sosyal dayanışma sayesinde himaye edilmiş olurlar. Çeşitli nedenlerle maddî gücünü kaybeden insanların korunup gözetilmesi, dayanışma anlayışının toplumun her kesimi tarafından benimsenmesiyle mümkündür.

Sosyal dayanışma, sadece yoksulları koruyup gözetmeye yönelik bir prensip değildir. Hali vakti yerinde olanlar da, toplumda bir dayanışma ortamı arayışındadırlar. Sosyal hayat içerisinde yerini alan zengin-fakir, güçlü-güçsüz herkesin sevinç ve üzüntülerini paylaşacak birilerini araması fitrî/beşerî

2 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2001., s. 290.

3 M. Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, Çev: E. Ruhi Fiğlalı, Osman Eskicioğlu, Yağmur Yay., İstanbul 1969, s. 27.

bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı sağlıklı bir şekilde karşılamının önemine işaret eden Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

*"Birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinizi kıskanmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun."*⁴

*"Mü'minler merhamette, birbirlerine karşı sevgi ve yumuşak davranmada bir beden organları gibidirler. Nasıl ki bedenin bir organı hasta olduğu zaman diğer organlar da bu hastalıktan etkilenip acı ve ıstırap çekerse, bir mü'minin dert, keder ve musibetle karşılaşması durumunda da diğer mü'minler, onun acısını paylaşırlar."*⁵

Sevinçlerin paylaşıldıkça arttığı, keder ve üzüntülerin ise paylaşıldıkça azaldığı bir gerçektir. Hayatta önemli bir başarı kazanan insanların tebrik edilmesi, düğün, bayram ve özel günlerde ziyaret yapılması ya da yakınına kaybeden veya bir felâketle karşılaşan insanların acılarının paylaşılması gibi amaçlarla gerçekleştirilen aktiviteler, sosyal dayanışmanın, aynı toplumda yaşayan insanlar açısından vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

İslâm dini, insanlar arasında karşılıklı anlayış ve yardımlaşma duygularının hüküm süreceği huzurlu bir toplumsal yapının temelini oluşturacak sosyal içerikli prensiplere sahiptir. Dayanışmayı teşvik edici bu prensipler, İslâm toplumlarında sosyal hayatın sevgi, barış ve kardeşlik esasına dayalı olarak sürdürülmesi açısından son derece önemlidir. Bazen ağır ekonomik problemlerle karşılaşan müslüman toplumlarında aşırı düzeyde açlık, yağmacılık ve sosyal patlamaların görülmemesinin bir nedenini de, dinin yardımlaşma ve dayanışma yönündeki prensiplerinin az ya da çok yaşanmasında aramak gerekir.

Dinin insanlara kazandırdığı düşünce yapısı ve buna bağlı olarak gelişen toplu ibâdetler, bir arada kutlanan bayramlar ve dinî merâsimler, sosyal dayanışmanın dışı yansımaları gösteren örneklerdir. Müslümanların herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan aynı safta omuz omuza kıldıkları namaz; dünyanın her tarafından gelen inananların benzer duygular etrafında gerçekleştirdikleri hac ve paylaşmanın en güzel şekli olan zekât gibi ibâdetler, sosyal dayanışma anlayışını bireylere kazandırıcı bir role sahiptir.

İnsanları karşılıklı merhâmet, sevgi ve bağlılık yönünden tek vücut olarak⁶ değerlendiren ve onları taşları birbirine sağlam bir harç ile tutuşturulmuş bir binaya benzeten⁷ Peygamber (s.a.v.), komşusu aç iken bunu bildiği halde tok yatanın⁸ ve kendisi için istediğini başkaları için istemeyen bir kimsenin gerçekten îman etmiş olamayacağını belirterek, sosyal dayanışmaya verdiği önemi vurgulamaktadır. *"Kim kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da o kimsenin ihtiyacını giderir"*⁹ hadisiyle de müslümanlar dayanışmaya teşvik edilmektedirler.

4 Buhârî, Edep 57.

5 Buhârî, Edep 27; Müslim, Birr 17.

6 Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

7 Buhârî, Edep 36.

8 Abdurrahman b. Ebî Bekr es- Suyûti, *el-Camiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l Beşîri'n-Nezîr*, Mısır tsz., II, 228.

9 Tirmizî, Hudûd 3.

İslâm dininde yasaklanan fâiz, gasp, hırsızlık, kumar, karaborsacılık ve rüşvet gibi hususlar, sosyal dayanışmayı olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir. Bu faktörlerin yaygınlaştığı ve adil paylaşımın gerçekleştirilemediği toplumlarda ezen ve ezilen grupların oluşması kaçınılmazdır. Bu durumun tabii bir sonucu olan zulüm, sadece maruz kalanları etkilemekle kalmayıp, toplumun tamamını etkisi altına alacak şekilde yaygınlaşacaktır. İşte bu sosyolojik ihtimali göz önünde bulunduran İslâm dini, sosyal hayatın adâlet, yardımlaşma ve dayanışma esasları üzerine bina edilmesini isteyerek toplumda bir dengenin sağlanmasını öngörmektedir.

3. Sosyal Dayanışmayı Güçlendiren İbâdet ve İlkeler

İslâm'da öngörülen ibadet ve ilkelerin sosyal dayanışma anlayışını bireylere kazandırıcı işlevleri vardır. Sağlam bir toplumsal yapının psikolojik, sosyal ve ekonomik temellerini oluşturan ve İslâm kardeşliği, namaz, hac, zekât, sadaka, kurban, bayram, fidye, kefâret, karz-ı hasen (borç verme) şeklinde özetlenebilen bu ibâdet ve ilkelere kısaca değinmede konumuz açısından yarar vardır.

a. *İslâm kardeşliği*: Her türlü ırk, renk, dil ve ülke farklılığından kaynaklanan ayrımcılıkları kaldırarak özel anlamda aynı inancı paylaşanları,¹⁰ genelde ise bütün insanlık ailesini¹¹ kardeş ilân eden İslâm dini, bu ilkeyle sosyal dayanışmaya önemli bir temel oluşturmaktadır.

Hicretten sonra Hz. Peygamber'in önderliğinde Mekke'li Muhacirlerle Medine'li Ensar arasında gerçekleştirilen kardeşlik uygulaması,¹² günümüzde savaş, sosyal baskı, zulüm, işkence, deprem, sel ve yangın gibi nedenlerle yersiz ve yurtsuz kalan insanların sıkıntılarının paylaşılması açısından bir örnek teşkil edebilir.

b. *Namaz*: Allah'a yakınlığın ve O'na saygının bir ifade biçimi olan namaz, kulu Rabbî'ne yakınlaştıran, insanları ruhen arındırıp ahlâken olgunlaştıran ve belli bir disiplin anlayışı içerisinde kulluk bilincini canlı tutan önemli bir ibadettir. Özellikle cemaatle kılınan namazlarda ırk, renk, dil, ekonomik güç ve sosyal zümre ayrımı gözetilmeksizin, müslümanlar aynı safta bir araya gelmekte, böylece kardeşlik bilinci ve kolektif şuur en yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

c. *Hac*: Sosyal dayanışmayı fiilen yaşatan ibâdetlerden biri de hacdır. Hacetmek amacıyla dünyanın her tarafından gelen insanların dünyevî kaygılardan uzak, ruhanî bir atmosfer içerisinde kutsal bir merkezde toplanmaları, evrensel anlamda birlik ve dayanışmanın en güzel örneğidir. Bu özelliğiyle hac, dünya müslümanları arasında dayanışma ruhunu güçlendiren yerel sınırları aşmış evrensel nitelikli bir ibâdettir.

d. *Zekât*: Mülk edinme, İslâm inancına göre en temel haklardan biridir. Ancak bu hak, bazı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Malın ger-

10 Hucurat 49/ 10.

11 Hucurat 49/ 13; İbn Hambel, *Müsned*, V, 411.

12 Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, s. 183; M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre*, Gonca Yay., İstanbul 1987, s. 207; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yay., İstanbul 1993, I, 181.

çekte Allah'a ait olduğu ve O'nun verdiği imkânlarla elde edildiği göz önünde bulundurulur, biriken servetin harcanmasıyla ilgili belli kurallara uyulması öngörülmektedir. Böylece toplumda sadece varlıklı insanların değil, yoksulların da normal hayat standartlarına kavuşturulmaları hedeflenmiştir. Bu konuda maddî finansmanı sağlayacak en önemli kaynak zekâttır.

Müslüman toplumlarda sosyal dayanışma ve güvenlik sisteminin en önemli bölümünü oluşturan zekât, ihtiyaç sahiplerinin içerisinde buldukları durumdan kurtarılmasına yönelik bir çeşit karşılıksız sosyal sigorta şeklindedir. Zekât ve sadaka yoluyla toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliğinden kaynaklanan dengesizlikler giderilmeye çalışılarak, yoksullukla mücadeleye destek sağlanmaktadır.

e. *Kurban*: Allah'a bağlılığın ve yakınlığın bir çeşit ifade şekli olan kurban,¹³ birey ve toplum açısından önemli fonksiyonlara sahip malî bir ibâdetdir. Müslümanları cömertliğe alıştıran, fakir ve muhtaçlara yardım etmeye ve onları sevindirmeye vesile olan kurban, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlandıran, paylaşma ve cömertlik duygularını geliştiren, insanlar arasında sevgi ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendiren bir ibâdetdir. Bu ibâdet aracılığıyla toplumda gönül birliğine dayalı bir sevgi atmosferi oluşmakta ve böylece sosyal hayatın huzur içerisinde devamına katkıda bulunmaktadır.

f. *Bayramlar*: Müslüman toplumlarda coşkuyla kutlanan bayramlar, büyüklüklerden küçüklere sevgi ve şefkatin, küçüklüklerden de büyüklere saygı ve hürmetin yayıldığı, uzun süre birbirlerini göremeyen akraba ve dostların hasret giderdiği, dargınların barıştığı, hatta en zıt görüşte olan insanların bile birbirleriyle ortak bir zeminde hoşgörü duyguları içerisinde bulunduğu ve böylece barışın ve kardeşliğin pekiştirildiği önemli zamanlardır.

g. *Fidyе ve Kefâret*: Fidyе, iyilikte bulunmak, bedel vermek, bir kimsenin sıkıntısını gidermek¹⁴ gibi anlamlara gelir. Kefâret de, fidye ile benzer anlamda yani 'karşılık ödeme' anlamında kullanılmaktadır. Kefâret dinen günah sayılan bir fiilin işlenmesinden dolayı gerekirken; fidye, daha ziyade meşru bir özür sebebiyle yerine getirilemeyen bir ibâdete karşılık, ya da ibâdet sırasında işlenen bir hatayı telâfi etmek için ödenmektedir.¹⁵ Böylece dinin onaylamadığı bir davranışı işlemenin veya bir ibadeti meşrû bir özür nedeniyle yerine getirememenin maddî karşılığını İslâm sosyal dayanışmayı güçlendirmeye vesile kılmıştır.

h. *Karz-ı hasen*: 'Güzel borç verme' anlamına gelen *karz-ı hasen*,¹⁶ alışverişin dışında faizsiz borç verme demektir.¹⁷ Fâizle borç vermenin alternatif olarak teşvik edilen *karz-ı hasen*, maddî ve manevî çıkar sağlama amacından uzak; tamamen yardımlaşma duygularıyla beslenen, toplumda sevgi

13 Rağib el- İsfehâni, *el-Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân*, Beyrut 1992, s. 664.

14 İsfehâni, *Müfredât*, s. 627.

15 Fidyе ve kefaretle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, 2. Baskı, Diyânet Yay., Ankara 1997, s. 87-89; *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yay, İstanbul tsz., XIII, 55-58.

16 Bkz: Bakara 2/ 245, 280; Teğâbûn 64/ 17; Müzzemmil 73/ 20.

17 Beşer, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, s. 39; Muhammed Selâhaddin, *Özgürlük Arayışı ve İslâm*, Terc: N. Ahmet Asrar, 2. Baskı, Pınar Yay., İstanbul 1989, s. 172.

ve bağlılığı artıran önemli bir fedakârlık örneğidir. Borç verme ile insanlar arasındaki gelir farklılığından kaynaklanan kıskançlık, hased, buğz, kin ve nefret gibi duyguların yerini sevgi, saygı ve yardımlaşma almaktadır.

C. ORTAÖĞRETİM 'DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ' DERSİNDE 'SOSYAL DAYANIŞMA' KONUSUNUN ÖĞRETİMİ

Toplumsal yapılara şekil ve ruh kazandıran en önemli unsurlardan biri dindir.¹⁸ Din, sosyal hayatla ilgili temel problemlere çözümlerin arandığı bir inanç ve perspektifler sistemidir.¹⁹ Çünkü dinin mesajları sadece âhîret hayatıyla ilgili olmayıp, aynı zamanda dünyevî bir nitelik taşımaktadır.

Dinin günlük yaşantı içerisinde önemli bir yeri vardır. O nedenle, din ve ahlâk eğitimi, toplumun bünyesini güçlendiren, birlik ve beraberlik duygusunu geliştiren, bireye şahsiyet ve sorumluluk duygusu kazandıran önemli bir faktördür.²⁰

İnsanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde ve müslümanların kişilik ve zihniyet oluşumunun şekillenmesinde önemli bir rol oynayan İslâm dini, birey ve topluma yönelik son derece işlevsel prensiplere sahiptir.²¹ Toplumun kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi için, bireylerin bu prensipleri içselleştirip davranışa dönüştürebilecek düzeyde öğrenmeleri gerekir.

İslâm dininin sahip olduğu kültürel değerleri yetiştirmekte olan nesle tanıtmak, din eğitiminin en önemli işlevlerinden biridir.²² Bu kültürel değerlerden biri olan *sosyal dayanışma*, bireylere verilecek din eğitimiyle kazandırılabilir. Çünkü din eğitimi, seçilen dinî konuların insan hayatı için gerekliliğini ve önemini kavratarak, müslüman bireyler tarafından içselleştirilmesini sağlayan en etkili unsurdur.

Eğitim programları oluşturulurken toplumun sosyo/kültürel şartlarını, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate almak gerekir. Öğrenciye sunulan materyaller, onun için anlamlı hale getirilmelidir.²³ Çünkü öğrenci, öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılayacağını düşündüğü bilgileri anlamlı bulmaktadır. Materyal öğrencinin ilgisini çekmiyorsa, anlamlı öğrenme sağlanamaz.²⁴ Öğrencinin konuyla ilgili öğrendiği bilgiler arasında ilişki kurabilmesine yardımcı olmak, anlamlı bir öğrenmenin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır.

Soyut kavramların öğretiminde, öğrencilerin, sunulan bilgileri anlamlandırabilecek yaşta olmaları önemlidir.²⁵ Buna göre, orta öğretim döneminin,

18 Bkz: Max Weber, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, Terc: Zeynep Auroba, İstanbul 1985, s. 83-136.

19 J. M. Yinger, *The Scientific Study of Religion*, Macmillan, Toronto, London 1970, s. 5.

20 Abdullah Nişancı, *Millî Eğitim Meselelerimiz*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1981, s. 47.

21 Bkz. İ. Hakkı Baltacıoğlu, *Terbiye ve İman*, İstanbul 1912, s. 42-44.

22 Bkz: Mualla Selçuk, *"Teorü ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras öğretimini Sorgulayan Bir Deneme"*, A. Ü. İ. Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Ankara 1999, s. 255.

23 Cavit Binbaşoğlu, *Öğrenme Psikolojisi*, 4. Baskı, Binbaşoğlu Yay., 1978, s. 124.

24 Recai Doğan ve Cemal Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yay., Ankara 2002, s. 176.

25 Bkz: Doğan ve Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, s. 177.

soyut kavramlardan biri olan sosyal dayanışmanın işlenmesi bakımından elverişli olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemde çocukların zihinsel fonksiyonları geliştiği için, onlar soyut kavramlardan belli sonuçlar çıkarabilmektedirler.

İlk ve orta öğretim kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, sosyal dayanışma konusunun öğretimi bakımından önemli bir imkândır. Program geliştirme alanındaki son gelişmeler çerçevesinde hazırlanıp 2517 sayılı ve Ekim 2000 tarihli MEB Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan ilköğretim 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıfların 'Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi' dersi öğretim programında en az bir ünite sosyal dayanışma ile ilgili konulardan birine ayrılmıştır. Dersle ilgili üniteler incelendiğinde 4. sınıfta '*Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım*', 5. sınıfta '*İbâdet Konusunda Bilgileneelim*', '*Toplumsal Görevlerimiz ve Din*', 6. sınıfta '*Paylaşalım, Yardımlaşalım: Zekât ve Sadaka*', '*Dostluk ve Kardeşlik*', 7. sınıfta '*Hac ve Kurban*' konularının²⁶ İslâm'ın sosyal dayanışma anlayışı ile dolaylı ya da doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

İlköğretim ders programları sosyal dayanışma konusu açısından belli bir içeriğe sahip görülmekle birlikte, halen okutulmakta olan ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi üniteleri arasında sosyal dayanışma ile doğrudan ilgili herhangi bir konu yer almamaktadır.²⁷ Bu durumun önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Çünkü bireylerde duygusal ve zihinsel gelişimin belli bir düzeye ulaştığı ortaöğretim (lise) çağı, sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde gelişmesine yönelik mesajlar sunan 'din ve ahlâk' eğitimi açısından elverişli bir dönemdir.²⁸ Ortaöğretim dönemi gençlerinin bir arayış içerisinde buldukları ve bu arayış sürecinde dinî konulara da ilgi duydukları yapılan araştırmalarla da tespit edilmiştir.²⁹

Ortaöğretim döneminde gençler *ben merkezilikten* sıyrılıp başkalarını memnun etme, onlara yardımcı olma, çevrenin taktir ve beğenisini kazanma gibi amaçlarla bazı etkinlikler yapma eğilimindedirler. Bu evrede akran gruplarla işbirliği içerisinde olan gençlerin en temel özellikleri, sosyal ilişkilerde dürüst davranmak, iyi ve güvenilir olmaktır. Onlar bu dönemde kendilerini karşısındakinin yerine koyarak olumlu davranışlar sergilemek isterler.³⁰ Öğrencilerin duygusal yönden sahip oldukları bu hazır bulunuşluk düzeyi, sosyal dayanışma konusunun öğretimi açısından önemlidir. Öyleyse, program geliştirme alanındaki son gelişmeler çerçevesinde yeniden hazırlanmakta olan

26 Bkz: MEB Tebliğler Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 2517, Ekim 2000, s. 915-978.

27 Bkz: Nevzat Y. Aşkoğlu, *Örgün Din Eğitiminin Yeniden Temellendirilmesi ve Yeni Program Önerileri*, Sivas 1999, s. 31-35.

28 Bkz: Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul 1967, s. 244-245.

29 Bkz: Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara 1980, s. 84; Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1997, s. 52-53; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet Yay., Ankara 1987, s. 105, 129; Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Diyanet Yay., Ankara 1991, s. 126; Ramazan Buyrukçu, "Ortaokullardaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimine Genel Bir Yaklaşım", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara 1999, s. 181.

30 Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Özsen Matbaası, Ankara 1998, s. 71.

ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi 3. sınıf öğretim programı içerisinde *İslâm ve Sosyal Dayanışma* adlı bir üniteye yer verilmesi, bu dönem gençliğinin beklentileri açısından uygun düşecektir. Programda böyle bir üniteye yer verilmekle, ilköğretimde dağınık olarak işlenen sosyal dayanışma ile ilgili konuların hem kısa bir tekrarı yapılmış olacak, hem de ortaöğretim gençliğinde sosyal dayanışma bilinci güçlendirilecektir.

Sosyal dayanışma konusunun ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin proogramı içerisinde işlenmesi, din dilinin anlaşılması ilkesine de uygun düşmektedir. Çünkü din dilini anlama bakımından ortaöğretim çağı, önceki dönemlere oranla oldukça verimli bir çağdır. Gençler, bir kavramın dış ve somut anlamının ötesinde, soyut anlamlarını da düşünüp içeriğini anlayabilirler. Bu dönemde gençler yetişkinlerin yönlendirmelerinden ziyade, hangi dinî ve ahlâkî davranışın daha iyi olduğunu özgür düşünceleriyle kendileri arayıp bulmak isterler.³¹

Hayatın anlamlandırılmaya başlandığı ortaöğretim döneminde gençler, toplum içerisinde sürekli olarak *önemli olma* açlığı duyarlar. Çevrelerinde kabul görmek için her şeyi en iyi bilme ve yapma çabasına girerler. Fakat bu çaba, çocuklukta olduğu gibi bencillik dürtüsünden değil, insancılık ve diğer gergamlık duygusundan kaynaklanmaktadır. İnsan, hayatın hiçbir döneminde ideal olana, güzelliğe, iyilik yapmaya, doğruluğa, adalete gençlik dönemindeki kadar düşkün olmamaktadır. Kendisi için istediğini başkaları için de isteme, aklıktan kurtarma kampanyaları, özgürlük, eşitlik ve adâlet ilkeleri gençler için öncelikli konulardır. Gençler, bu ideallerini gerçekleştirmek için plânlar hazırlama çabasındadırlar.³² İşte bu arayış ortamında gençlere kazandırılacak sosyal dayanışma anlayışı, onların bakış açılarına bir zenginlik katacaktır.

Sosyal dayanışma konusu, *kavram öğretimi* içerisinde değerlendirilebilir. Kavramlar, zihinsel bir faaliyet olarak bir şeyin nitelikleri hakkında bilinen fikir, mefhum, anlam ve algıları veya hatırlanıp hayalde canlandırılan zihinsel reaksiyonu açıklayan sözcüklerdir.³³ Kavramlar, zihinde canlandırılan bir düşünceyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kavram öğretiminde bugüne kadar geleneksel yöntem kullanılmamıştır. 'Sunuş yoluyla öğrenme stratejisi' olarak da isimlendirilen bu yöntem, öğrenciye kavramı ifade eden sözcüğün açıklanarak sözel tanımının yapılması, kavramın tanımlayıcı ve ayırtedici niteliklerinin belirtilmesi, öğrencinin, kavrama dahil olan ve dahil olmayan örnekleri bulması gibi aşamalardan oluşmaktadır. Bu basamaklardan oluşan kavram öğretimi anlamlı öğrenmenin gerçekleştirilmesi bakımından önemli olsa da, soyut düşünme yeteneği gelişmemiş çocuklar açısından yeterince etkili değildir. Çünkü soyut nitelikteki kavramların sözel bir tanımını yapmak zordur. Son yıllarda uygulanmaya başlanan yeni yöntemde ise, kavramı en iyi anlatan örnekten hareketle,

31 Bkz: Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, 3. Baskı, Gün Yay., Ankara 1997, s. 84.

32 Bilgin ve Selçuk, *Din Öğretimi*, s. 88.

33 Bkz. Burhanettin Canatan, *Ansiklopedik Terimler Sözlüğü*, Kardeş Matbaası, Ankara 1966, s. 108; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 732.

öğrencinin bir genellemeye ulaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Öğrencinin doğru genellemeye ulaşmasından sonra, onun kavrama dahil olmayan örnekler üzerinde ayırddedici nitelikleri bulması ve bu yolla gereğinden fazla genelleme yapması önlenmektedir. Böylece kavramlar, bir dereceye kadar somutlaştırılmış olmaktadır.³⁴

Sosyal dayanışma kavramının öğretiminde, öncelikle bu kavramı anlamlandırabilmek önemlidir. Anlamlandırma, kavramın öğrenciler tarafından kolaylıkla anlaşılmasını sağlayacak örneklerle açıklanıp konuya yakın basit kavramlarla ilişki kurulabilmesi demektir. Kavramı anlamlandırmayı güçleştiren ezber ve yoruma kapalı kalıp bilgiler, öğrencilerin kendilerine yön verecek düşünceleri bizzat kendilerinin bulmalarını engelleyebilir.

Derste öğrenilen kavramla ilgili bilgileri anlamlandırma şu üç düzeyde gerçekleşmektedir:

1. *Tanıma düzeyi*: Bu düzeyde sosyal dayanışma kavramı ile ilgili şu zihinsel işlemler gerçekleştirilmektedir:

- Sosyal dayanışma kavramının algılanabilen çevresine dikkat etmek.
- Sosyal dayanışma kavramını benzer ve yakın anlamlı kavramlardan ayırt edebilmek.

c. Sosyal dayanışma ile ilgili bir kavram ya da durumla karşılaşılnca, aradaki ilişkiyi açıklayarak bir genellemede bulunabilmek.

2. *Sınıflama düzeyi*: Bireyin bu düzeyde sosyal dayanışma kavramını anlamlandırabilmesi için, bu kavramın en az iki örneğini tanıma düzeyinde öğrenmesi gerekir. Konuyla ilgili sosyal hayatta karşılaşılan olay ve örneklerden yola çıkarak, sosyal dayanışmanın ne olduğunu kavrayan öğrenci, sosyal dayanışma içerisinde yer alan diğer kavramları ayırt edip sınıflayabilir. Sınıflama düzeyi şu zihinsel işlemleri içerir:

a. Sosyal dayanışma kavramının bir sınıfına ilişkin en az iki örneğin özelliklerine dikkat etme. Ne kadar örnek verileceği, büyük ölçüde bu kavramın soyutluğuna, karmaşıklığına ve öğrencinin zihinsel yapısına bağlıdır. Gereğinden az örnek vermek, kavramın olduğundan geniş ya da dar çerçevede anlamlandırılmasına neden olabilir.

b. Kavramla ilgili örneği, örnek olmayandan ayırt etme.

c. Ayırt edilebilen örnekleri anımsama.

d. Genellemeyi anımsama.

3. *Soyut düzey*: Bu düzeyde sosyal dayanışma kavramının öğrenilebilmesi için, bireyin bu kavramın ilgili olduğu diğer kavramları, sınıflamanın başlangıç düzeyinde öğrenmiş olması gerekir. Sosyal dayanışma kavramının soyut düzeyde öğrenildiği şu sonuçlardan anlaşılmalıdır:

a. Sosyal dayanışma ile ilgili örnekleri tanıyabilme.

b. Sosyal dayanışma kavramının tanımını yapabilme.

c. Kavramın tanımlanan özelliklerini ayırt edebilme.

34 Bkz. Veysel Sönmez, *Öğretmen Elkitabı*, 7. Baskı, Pegem yay., Ankara 1991, s. 156-157; Recai Doğan ve Cemal Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yay., Ankara 2002, s. 146.

d. Kavramla ilgili örneklerin aynı düzlemdeki benzer kavram örneklerinden nasıl farklılaştığını açıklayabilme.³⁵

Kavram öğretimi için gerekli zihinsel işlemler, *tümevarım* ve *tümdengelim*dir. Soyut kavramlardan biri olan sosyal dayanışmanın öğretiminde her iki yöntem de seçilabilir. Burada esas olan, seçilecek yöntemin konunun özelliğine ve öğrencilerin zihinsel ve duygusal gelişimlerine uygunluğunun gözetilmesidir. Tümevarım yönteminde, olaylar gözlemlenerek ve örnekler incelenerek özel durumlardan genellemelere varılır.³⁶ Tümdengelim yönteminde ise, genel kural ve ilkelerden örneklere ve özel durumlara inen bir akıl yürütme söz konusudur.³⁷

Sosyal dayanışma kavramının öğretiminde, konuyla ilgili örneklerden yola çıkarak kavramla vurgulanmak istenen anlamın içselleştirilmesi sağlanabileceği gibi, bilinen genel bilgilerden akıl yürütme yoluyla yeni sonuçlara da ulaşılabilir. Öğrenci tümdengelim yöntemiyle daha önceden öğrendiği bilgi ve tecrübelerden yola çıkarak, kavramla anlatılmak istenen mesajı zihninde tasavvur edebilecek duruma gelir.

Soyut bir kavram olan sosyal dayanışmanın öğretiminde genel olarak şu hususlara dikkat etmede fayda vardır:

1. Konu sadece bilgilendirme amacına yönelik değil, aynı zamanda öğrencilerde potansiyel olarak bulunan sevgi, iyilik, doğruluk, yardımseverlik vb. duygulara da hitap edecek şekilde plânlanmalıdır.

2. Yardıma ve dayanışmaya muhtaç olan kişilerin içerisinde buldukları durumu hissedebilmeyi sağlayacak bir empati anlayışı kazandırılmaya çalışılmalıdır.

3. İstek ve eğilimler iyi yöne kanalize edilmeli, başkalarına faydalı olma noktasında yaşanan hayattan kolay örnekler sunularak öğrenciler cesaretlendirilmelidir.

4. Konu, ilgili âyet ve hadisler ışığında işlenerek öğrencinin duygu ve zihin dünyasına etki edilmelidir.

5. Kur'an'daki ibretli kıssalardan ve Hz. Peygamber'in yaşantısından seçilen örneklerle konunun sosyal hayatla ilgisi kurulmalı ve böylece öğrencinin anlama/kavrama düzeyi yükseltilmeli, duygu yoğunluğu güçlendirilmelidir. Kalem suresi 17-33 âyetlerinde anlatılan 'Bahçe Sahipleri' kıssası ile Kasas suresinin 76-83 âyetlerinde veciz bir şekilde sunulan Karun kıssası, sosyal dayanışma konusunun anlatımında örnek olarak seçilebilir.

6. Gereksiz ayrıntılarla öğrencilerin dikkatleri dağıtılmamalı, konu üzerindeki zihinsel yoğunluk (güdüleminin üst düzeyde tutulması) hali korunmalıdır.

7. Sosyal dayanışmaya yönelik davranışlarda bulunanların elde edecekleri dünya ve âhiret mutluluğuna işaret edilmelidir.

35 Kavram öğretiminde izlenen düzeyler konusunda açıklayıcı bilgi için bkz: Doğan ve Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, s. 144-146.

36 Bkz: Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 42.

37 Bkz. Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Karakoç Yay., Ankara 1998, s. 37.

8. Öğrencilere pratik hayatta kolaylıkla gerçekleştirebilecekleri dayanışma örnekleri sunulmalıdır.

9. Öğrenciler, ileriki hayatlarında toplumdaki ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmek üzere gerçekleştirilen oluşumlarda aktif görevler üstlenmeye özendirilmelidir.

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders programı içerisinde okutulması önerilen 'İslâm ve Sosyal Dayanışma' adlı ünitenin açılımı ve ünite ile ilgili örnek işleniş şu şekilde olabilir:

Ünite: İslâm ve Sosyal Dayanışma

1. Sosyal Dayanışmaya Olan İhtiyaç
 - a. Birey Olarak Dayanışmaya İhtiyaç Duyarız
 - b. Toplum Olarak Dayanışmaya İhtiyaç Duyarız
2. İslâm'da Sosyal Dayanışmanın Yeri ve Önemi
3. İslâm'da Sosyal Dayanışmayı Gerçekleştiren İbâdet ve İlkeler
 - a. İslâm Kardeşliği
 - b. Namaz
 - c. Hac
 - d. Kurban
 - e. Bayram
 - f. Zekât
 - g. Fidyeye ve Kefâret

Örnek Ders İşlenişi

Dersin Adı: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi

Sınıf: Lise 3

Konu: İslâm ve Sosyal Dayanışma

Süre: 40+40dakika.

Strateji, Yöntem ve Teknikler: Sunuş yoluyla öğrenme, soru-cevap, örnek olay incelemesi ve tartışma.

Araç ve Gereçler: Yazı tahtası, tahta kalemi, ders kitabı, Kur'an-ı Kerim meâli, Riyâzû's-Salinin adlı hadis kitabı.

Amaçlar

Bir konunun eğitimi için belirlenen amaçtan kastedilen, öğrencilerin plânlanmış ve tertiplenmiş yaşantılar sayesinde kazanmaları kararlaştırılan davranış değişikliği veya davranış olarak ifade edilmeye elverişli özelliktir.³⁸ Yani amaç, dersin sonucunda öğrencide gözlenmesi kararlaştırılan istedik özelliklerdir. Bu özellikler, bilgi, beceri, değer, ilgi, tutum, güdülenmişlik, kişilik vb. olabilir.³⁹

Sosyal dayanışma konusunun öğretimi için şu amaçlar öngörülebilir:

1. Sosyal dayanışma kavramını anlama.
2. Sosyal dayanışmanın bireysel bir ihtiyaç olduğunu kavrama.

38 Selahattin Ertürk, *Eğitimde 'Program' Geliştirme*, Ankara 1972, s. 25.

39 Sönmez, *Öğretmen Elkitabı*, s. 15.

3. Sosyal dayanışmanın toplumsal hayat için önemli olduğunun farkına varma.

4. Hangi dinî prensiplerin sosyal dayanışma ile ilgili olduğunu bilme.

5. Sosyal dayanışma etkinliklerine katılmaya gönüllü olma.

Davranışlar

• Davranış, organizmanın bin uyarıcı karşısında eylemde bulunması olarak tanımlanmaktadır. Davranışlar, hem amaçlar hem de eğitim ve sınav durumlarıyla ilgilidir. Buna göre sosyal dayanışma kavramının öğretimi sonucunda öğrencilerde şu davranışlar görülebilir:

1. Sosyal dayanışma kavramının tanımını yapma.

2. Sosyal dayanışma ile ilgili örnek davranışlar söyleme/yazma.

3. Konuyla ilgili en az bir âyet ve bir hadis meâlini ezbere söyleme/yazma.

4. Sosyal dayanışmaya neden ihtiyaç duyulduğunu gerekçeleriyle birlikte açıklama.

5. İslâm dinindeki sosyal dayanışma anlayışını bireylere kazandırıcı ibâdet ve ilkeleri söyleme/yazma.

6. Okul gazetesinde sosyal dayanışma ile ilgili yazı yazma, resim çizme.

Öğrenciyi Derse Hazırlama

Sosyal dayanışma konusunun öğretiminde, derse başlarken öncelikle bu kavramın tanınmasına çalışılmalıdır. Bu da, öğrencilerin konuya dikkatlerinin çekilmesiyle sağlanır. Dikkat çekme, sosyal hayatta karşılaştıkları olaylardan örnekler buldurularak, onların ilgisinin konu üzerinde yoğunlaştırılmasıyla mümkündür.

Öğrencilerin konuyla ilgili örnek olayları hatırlamalarına yardımcı olmak için, öğretmen öncelikle kendisi gazetede okuduğu şöyle bir haberi naklederek konuya başlayabilir: “Gazetede bir haber okumuştum. Çalıştığı iş yerinin iflası nedeniyle işsiz kalan ve hastalanan altı çocuklu bir baba, evin geçimini sağlaması için lise son sınıfta okuyan büyük oğlunu okuldan alır. Hasta baba, okuldan aldığı çocuğun kazancıyla geçinemediklerini ve böyle giderse diğer çocuklarını da okutamayacağını söyleyerek, yetkililerden yardım istemektedir.” Sonra öğretmen istekli öğrencilerden, bildikleri bazı örnek olayları anlatmalarını ister. Olaylarla ilgili olarak ‘Siz de aynı durumla karşılaşıydınız ne yapardınız?’, ‘Benzer durumda olanlara karşı neler yapılabilir?’ vb. sorularla öğrencileri konu üzerinde düşünmeye ve fikir üretmeye yönlendirir. İsteyen öğrencilere söz hakkı verip, onların konuyla ilgili yorum yapmalarına imkân tanır. Öğretmen daha sonra: ‘İşte bu derste sosyal dayanışmanın ne olduğunu, toplum olarak sosyal dayanışmaya neden ihtiyaç duyduğumuzu ve dinimizin sosyal dayanışmayı sağlamak için hangi ibâdet ve ilkeleri öngördüğünü öğreneceğiz’ cümlesiyle konuya geçer.

Dersi Sunma

Örnek olaylar sonucunda oluşan düşünceler ışığında öğrencilerin sosyal dayanışma kavramını tanımlamaları sağlanır. Söz isteyen öğrencilerden bu

kavramı tanımlamaları istenir. Daha sonra öğretmen öğrencilere; 'sosyal dayanışma, bir toplumu meydana getiren unsurların, kişilerin karşılıklı ve ortak çıkarlarının sağlanıp toplumda bütünlüğün korunması için bireylerin birbirlerine bağlılık gösterip yardımlaşmada bulunmalarıdır' şeklindeki tanımı deftere yazmalarını söyler. Sonra, birey ve toplumun sosyal dayanışmaya olan ihtiyacı öğrencilerin yaşanan hayattan verdikleri örneklerle açıklanır. Paylaşmanın iyi bir müslüman olmak için gerekli olduğu ve İslâm dininin bireyleri birbiriyle kaynaşmış, sevinç ve üzüntülerin paylaşıldığı bir dayanışma toplumu meydana getirmeyi amaçladığı vurgulanır. Sosyal dayanışmayı güçlendirmek için üzerimize düşen sorumluluklarımızı bilmemiz gerektiği üzerinde durulur. Konuyla ilgili bazı âyet ve hadis mealleri tahtaya yazılıp birlikte açıklanır. Derste şu âyet ve hadisler örnek olarak işlenebilir:

"Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi eş tutmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolda kalmışa, sağ elinizin mâlik olduğu kimselere iyilik edin." (Nisâ 4/ 36).

"Ey îman edenler! Kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin, ama kötü olanı vermeyin... Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği emreder." (Bakara 2/ 267-268).

"İyilik ve takvâda yardımlaşın, kötülük ve düşmanlıkta yardımlaşmayın." (Maide 5/ 2).

"Kim kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da o kimsenin ihtiyacını giderir." (Tirmizî, Hudûd 3).

"Mü'minler birbirlerini sevmeye ve merhamet etmeye bir beden organları gibidirler; onun herhangi bir organı rahatsızlandığında, diğer bütün organlar bundan etkilenir." (Buharî, Edep 27; Müslim, Birr 17).

Konu âyet ve hadisler ışığında işlenirken, Kur'an kıssalarıyla da örneklandırılır. Örnek olarak Kasas suresinin 76-83 âyetlerinde veciz bir şekilde sunulan 'Karun' kıssası ile Kalem suresi 17-33 âyetlerinde anlatılan 'Bahçe Sahipleri' kıssası seçilebilir. Adı geçen kıssa, Kur'an-ı Kerim mealinden bir öğrenciye yüksek sesle okutulur. Kıssadan anlaşılan ana fikir sınıfa sorulur ve isteyen öğrencilerin kıssa ile ilgili değerlendirme yapmalarına imkân tanınır. Bu kıssalarda, Allah'ın kendilerine bir nimet olarak verdiği serveti hakkıyla harcama bilincinden yoksun bulunanların ve bu serveti diğer insanlara karşı bir baskı unsuru olarak görüp şımaranların başlarına gelen olumsuzluklardan bahsedildiği vurgulanır.

Toplumda sosyal dayanışmanın gerçekleştirilmesi için nelerin yapılması ve nelerden de kaçınılması gerektiği üzerinde durulur. Bu sırada öğrencilerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanmaya özen gösterilir. Konunun sosyal hayatla bağlantısı kurularak, İslâm'ın belli kalıplar, kuru bilgiler ve yüzeysel davranışlardan ibaret olmadığı, aksine hayatın gerçekleriyle iç içe olduğu öğrencilere fark ettirilir. İslâm'ın sosyal dayanışma ilkesini istismar ederek bundan haksız menfaat sağlamak isteyenlere karşı da öğrenciler bilgilendirilir.

Dersin sonuna doğru, öğrencilerin bilgi ve tecrübelerinden de yararlanılarak bir kavram haritası oluşturulur. Kavram haritaları, konunun topluca

gösterilmesi, kavramların, kavramlar arası ilişki ve ilkelerin kısaca belirtilmesi bakımından önemlidir.

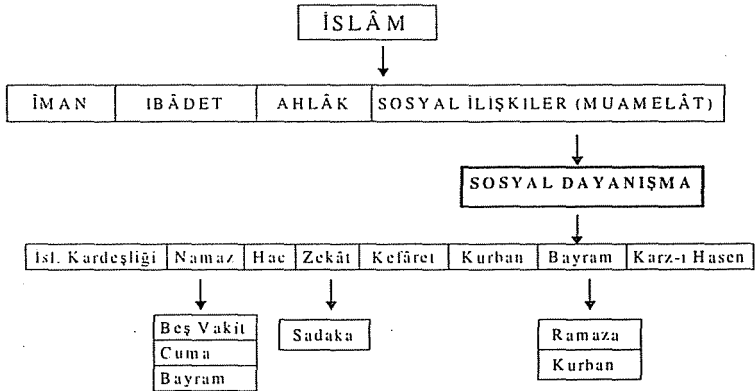
Sosyal dayanışma kavramıyla ilgili harita, öğrencilerin aktif katılımıyla oluşturulur. Harita içerisindeki kavramların öğrencilerin seviyelerine uygun olmasına dikkat edilir. Birbirleriyle irtibatlı kavramlar arasında anlamlı ilişkiler kurularak, öğrencilerin yeni kavramlar üretmeleri sağlanır. Üretilen kavramların anlamları tartışılır ve yanlış anlaşılmalara düzeltilir.

Öğrencilerle birlikte tespit edilen konu ile ilgili kavramlar tahtanın bir kenarına yazılır. Kavramlar listesindeki en genel anlamlı sözcük tahtanın başına yerleştirilir. Ünitenin adı 'İslâm ve Sosyal Dayanışma' olduğu için, önce 'İslâm', sonra da 'sosyal dayanışma' kavramı yazılır. Sosyal dayanışma kavramının İslâm'la ilişkisi kurulduktan sonra, bu kavramın, İslâm dini içerisinde Muâmelât olarak adlandırılan sosyal ilişkiler alanında değerlendirilmesi gerektiği söylenir. Muâmelâtın, îman, ibâdet ve ahlâk kavramlarıyla aynı düzlemde yer alması gereken bir kavram olduğu öğrencilere buldurulur. Sonra, sosyal dayanışma ile ilgili diğer kavramları öğrencilerin söylemeleri sağlanır. Onların söyledikleri kavramlar tahtanın bir tarafına yazılır.

Sosyal dayanışma ile ilgili tespit edilen kavramlar aşamalı bir şekilde tahtaya yerleştirilirken, genel kavram en üstte, eşit genellikteki kavramlar düzey düzeyde aynı satıra yazılır. Kalanlar da, genellik durumuna göre tahtanın altına doğru sıralanır. Her kavramın haritada bir kez yer almasına dikkat edilir. Yazılan kavramları, haritadaki diğer sözcüklerden ayırt edebilmek için kutu ya da yuvarlak içerisinde almada fayda vardır.

Kavram haritası gereğinden fazla şişirilmeyip, başlangıçta basit tutulmalıdır. Harita çok sayıda kavramı, ilişkiyi ve ilkeyi içeriyorsa, önce en önemli elemanları topluca gösteren bir genel harita, sonra da genel bölümlerini gösteren ayrıntılı haritalar oluşturulmalıdır.⁴⁰

Sosyal dayanışma konusu ile ilgili kavram haritası şemada şu şekilde gösterilebilir:

40 Kavram haritası oluşturulmada ayrıntılı bilgi için bkz: Doğan ve Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, s. 150-151.

Dersi Özetleme

Ders, sınıfta öğrenilen bilgilerden yararlanılarak şu temel cümlelerle özetlenebilir:

1. Sosyal dayanışma, toplum halinde yaşayan insanlar için önemli bir ihtiyaçtır.
2. Paylaşma, iyi bir insan ve iyi bir müslüman olmak için gereklidir.
3. Sosyal dayanışmayı güçlendirmek için üzerimize düşen sorumluluklarımızı kavrayıp gereğini yapmalıyız.
4. İslâm'ın sosyal dayanışma ilkesini istismar etmek isteyen kişi ya da kurumlar olabilir. Bunlara karşı uyanık olmalıyız.

Değerlendirme

Öğretmen, sosyal dayanışma ile ilgili bilgilerin öğrenciler tarafından yeterli düzeyde öğrenilip öğrenilmediğini tespit etmek amacıyla, öğrencilerin dersin başında konuyla ilgili sorulara verdikleri cevaplarla dersin işleniş sırasında ortaya konulan düşünceleri karşılaştırır. Öğrencilerin dersin başında söyledikleri doğru düşünceler vurgulanır; varsa yanlış anlayışlar düzeltilir. Öğrencilerin konuyla ilgili âyet ve hadis meallerini ezbere okumaları istenir. Sosyal dayanışma olarak nitelendirilebilecek bazı örnek davranışları ve sosyal dayanışmanın yaşanmadığı bir toplumda meydana gelebilecek olumsuzlukları öğrencilerin kısa cümleler halinde söylemeleri sağlanır. Konunun öğrenciler tarafından kavrandığı ve başlangıçta tespit edilen dersle ilgili amaçlara ulaşıldığı kanaatine varıldığında ders bitirilir.

Ödev

İşlenen konunun iyice kavranmasını ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığını sağlamak amacıyla öğrencilere ödev verilebilir. Verilen ödevde, öğrencilere konuyla ilgili bir kompozisyon yazmaları söylenir. Kolaylık olsun diye kompozisyonun başlangıç cümlesi belirtilerek, öğrencilerden bu cümlemin devamını evde tamamlamaları istenir. Söz konusu başlangıç cümlesi şöyle olabilir:

“Dinimizin önemli ilkelerinden biri olan sosyal dayanışma, toplum halinde bulunan insanların mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürebilmeleri için önemli bir ihtiyaçtır. Çünkü,

.....
